

تدوین مدل مفهومی مشارکت بهره برداران در توسعه باغات در منابع طبیعی

(مطالعه موردی: دهستان الهیارخانی شهرستان کرمانشاه)

رویا اربعین^{۱*}، کیومرث زرافشانی^۲، علی اصغر میرک زاده^۳ و کبری ارکوازی^۴

۱ دانش آموخته ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی، ۲ دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی، ۳ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی، ۴ دانش آموخته ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی

چکیده

مشارکت ذینفعان در طرح های توسعه کشاورزی و منابع طبیعی امری ضروریست، به طوری که مشارکت فعال آنان موجب پیشرفت طرح های مذکور خواهد شد. شهرستان کرمانشاه به دلیل شرایط اقلیمی و خاک مناسب از مناطق بسیار مستعد برای فعالیت های باغی به شمار می رود. لذا یکی از طرح های توسعه کشاورزی این شهرستان، طرح توسعه باغات به منظور استفاده از زمین های منابع طبیعی می باشد که هدف آن افزایش عملکرد باغات منطقه است. تحقق آن مستلزم مشارکت فعال بهره برداران می باشد. بنابراین مطالعه کیفی حاضر با هدف ارائه مدل مناسبی جهت بهبود مشارکت بهره برداران در طرح توسعه باغات صورت گرفته است. در این مطالعه به منظور بررسی فرآیند مشارکت بهره برداران از تئوری بنیانی بهره گرفته شده است. داده های پژوهش با بهره گیری از تکنیک مصاحبه عمیق، مشاهده، تهیه عکس و مطالعه اسنادی در سه مرحله کد گذاری باز، محوری و انتخابی در قالب مقایسه مداوم تحلیل گردید. جامعه مورد مطالعه شامل بهره برداران دهستان الهیارخانی و همچنین کارشناسان و مسئولین سازمان جهاد کشاورزی استان بود که ۳۵ نفر از جامعه بهره برداران روستایی و ۱۹ نفر از کارشناسان و مسئولین سازمان جهاد کشاورزی استان به روش نمونه گیری هدفمند مورد مطالعه قرار گرفتند. نتایج حاصل از واکاوی داده ها، استخراج مدل مفهومی مشارکت بهره برداران بود که نشان داد: عوامل اجتماعی- اقتصادی، آموزشی- ترویجی، انگیزشی، قانونی، سازمانی، روانی، اقلیمی، فنی و زیر بنایی و راهبردهای اجرایی سازمان از جمله عوامل مؤثر در مشارکت بهره برداران می باشند. به منظور اعتبار بخشی به نتایج یافته ها در اختیار کارشناسان قرار گرفت. پس از تبادل نظر بین این افراد، نتایج مورد تایید آنان قرار گرفت. یافته های این مطالعه می تواند توصیه هایی برای سیاست گذاران طرح توسعه باغات در استان به همراه داشته باشد، بدین صورت که فرآیند مشارکت بدست آمده می تواند به عنوان مبنایی جهت توسعه طرح های کشاورزی قرار گیرد.

واژه های کلیدی: مشارکت، باغبانی، منابع طبیعی، طرح های توسعه کشاورزی، تئوری بنیانی

مقدمه

منابع طبیعی هر جامعه ثروت آن جامعه است که فقط به نسل حاضر تعلق نداشته بلکه میراثی است که متعلق به آیندگان نیز هست. منابع طبیعی تجدید شونده گسترده ترین منابع طبیعی زیست محیطی کره زمین محسوب می شوند و به علت نقش مهمی که در کنترل آب های زیر زمینی، مبارزه با آلودگی هوا، فرسایش خاک، جلوگیری از رانش زمین و دارند از عوامل پایه در فرایند

توسعه پایدار به شمار می روند (آرایش و حسینی، ۱۳۸۹). استان کرمانشاه دارای مساحتی معادل ۲۴۴۳۴/۲۵ کیلومترمربع می باشد که از این مقدار ۱۶۲۲۰۰۰ هکتار آن را زمین‌های منابع طبیعی دربر می‌گیرد که حدود ۱/۵ درصد منابع طبیعی کشور را شامل می‌شود. موقعیت آب و هوایی استان کرمانشاه و وجود عرصه‌های گوناگون و مستعد منابع طبیعی برای احداث و توسعه باغات مزیت منحصر به فردی در این بخش ایجاد کرده است، به طوریکه یکی از مقوله‌های که در ده‌های اخیر مورد توجه دست‌اندرکاران توسعه کشاورزی قرار گرفته است، بحث توسعه باغات در اراضی ملی و منابع طبیعی در استان کرمانشاه به عنوان قطب کشاورزی کشور می‌باشد. اما موفقیت در برنامه‌های توسعه باغات علاوه بر توجه به سیاست‌های دولت و عوامل محیطی از جمله: بارش سالیانه، پراکنش بارندگی، ارتفاع از سطح دریا، رطوبت نسبی مناسب، حداقل و حداکثر دما در طی ماه‌های مختلف سال و شدت وزش باد و... مستلزم مشارکت آگاهانه، آزادانه و داوطلبانه بهره‌برداران در اجرای اینگونه برنامه‌هاست. در این خصوص شاعری و سعدی (۱۳۸۲) معتقدند که چنانچه فعالیت‌های اجرایی بدون حضور مردم اجرا گردند، آنها مسئولیت حفظ و نگهداری طرح را برعهده نمی‌گیرند. به طوریکه می‌توان گفت بدون حضور آنان طرح توسعه باغات عملاً انجام نخواهد گرفت. بنابراین آگاهی برنامه-ریزان و عاملان ترویج نسبت به راه کارهای بهبود مشارکت بسیار ضروری‌ست.

اگرچه طرح توسعه باغات استان کرمانشاه از شروع طرح با استفاده از کمک‌های دولتی انجام شده است، اما رویارویی هر چه بیشتر بخش دولتی با مشکلات متعدد از قبیل خشک شدن نهال‌ها، عدم دستیابی به بازده مورد انتظار از سرمایه‌گذاری گسترده در این بخش و همچنین نارضایتی بهره‌برداران از وضعیت اجرایی برنامه‌های توسعه باغات گویای آن است که این طرح در انجام موفقیت آمیز خود با محدودیت‌ها و تنگناهایی نظیر محدودیت منابع و جلب مشارکت‌های مردمی مواجه است. از این رو مشکلات مشارکت بهره‌برداران همچنان به عنوان یک چالش فراروی برنامه‌های توسعه باغات مطرح است.

به نظر می‌رسد بخش اعظم این چالش به دلیل مشخص نبودن مدل و الگویی به منظور مشارکت بهره‌برداران اتفاق افتاده که گذر از آن مستلزم بررسی وضعیت و عوامل بستر ساز مشارکت آنان در اینگونه برنامه هاست از آنجا که موفقیت هر طرح نیازمند شناسایی فاکتورهای موثر بر آن طرح می‌باشد، لذا قدم نخست شناسایی عوامل مذکور خواهد بود.

مفهوم مشارکت در منابع طبیعی، شامل بهینه‌سازی فرایند برنامه‌ریزی اعم از تهیه‌ی طرح، نظارت، ارزشیابی و اجرای پروژه‌ها با کمک و همیاری مردم است. (خلیقی و قاسمی، ۱۳۸۳). از طرفی دیگر می‌توان گفت مشارکت به عنوان فلسفه‌ایست که در قلب افراد به عنوان بازیگران اجتماع با بینش‌ها، شایستگی‌ها و ایده‌های متفاوت به منظور فعالیت‌های توسعه اثر می-گذارد (چیفامبا^۱، ۲۰۱۳).

محققان پژوهش‌های زیادی در رابطه با شناسایی عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران و روستاییان در طرح‌ها و برنامه‌های کشاورزی انجام داده‌اند، لذا در ادامه مطالب به برخی از مطالعات انجام شده در مورد عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان و بهره‌برداران روستایی در برنامه‌ها و پروژه‌هایی روستایی پرداخته می‌شود.

پژوهش سوامی^۲ و رونا^۳ (۲۰۰۱) در بررسی ارزیابی عملکرد گروهی توسعه باغات در هندوستان به این نتایج دست یافتند که عواملی نظیر: سطح آموزش، مشارکت اجتماعی افراد، تماس با کارشناسان ترویج، قرار گرفتن در معرض رسانه‌های گروهی و انگیزه‌های اقتصادی بالا باعث افزایش عملکرد گروهی افراد در توسعه باغات خواهد شد. سلز^۴ و پیرس^۵ (۲۰۰۷) معتقدند که مشارکت در فعالیت‌های باغی می‌تواند نقش مهمی در کاهش آسیب‌های روانی و کاهش استرس در بین افراد شرکت‌کننده در توسعه این فعالیت‌ها داشته باشد. برخی مطالعاتی که توسط میرس^۶ (۱۹۹۸)، زیمرمن^۱ (۲۰۰۰) و هافمن و همکاران^۲ (۲۰۰۴)

1. chifamba

2 Rao

3. swamy

4.seals

5. pierce

6. Myers

انجام شد مشخص کرد که مشارکت در فعالیتهای باغبانی باعث بالا رفتن عزت نفس و خود کارآمدی در بین افراد مشارکت کننده در این پروژهها خواهد شد. وضعیت اقتصادی بهره‌برداران و روستاییان عاملی تاثیر گذار در مشارکت آنها در فعالیتهای و طرحهای کشاورزی به شمار می‌آید(زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۴، نصر آبادی ۱۳۸۰).

آجیلی و همکاران(۱۳۸۶) و شریعتی و همکاران(۱۳۸۴) در پژوهش خود به بررسی عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان و روستاییان در طرحهای حفاظت از جنگل و منابع طبیعی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که: سطح تحصیلات و سن، میزان آگاهی از اهمیت و فواید طرح، شرکت در کلاسهای آموزشی - ترویجی، استفاده از نشریات و مجلههای ترویجی، استفاده از فیلمهای آموزشی شرکت در جلسات سخنرانی، استفاده از برنامههای آموزشی رادیو، استفاده از تلویزیون و دفعات تماس با مروج از عوامل تعیین کننده مشارکت کشاورزان به حساب می‌آیند.

نتایج پژوهش دیگر توسط موسایی و همکاران(۱۳۸۹) با عنوان عوامل موثر بر مشارکت بهره برداران در طرحهای آبخیزداری مشخص کرد که: متغیرهای میزان درآمد بهره‌برداران، شغل اصلی بهره برداران، نوع مالکیت، شرکت در دورههای آموزشی و ترویجی، مشارکت اجتماعی، مشورت با بهره‌برداران قبل از اجرای طرحها و واگذاری مسئولیت بخشی از طرحها به بهره‌برداران و دخالت بهره‌برداران در تعیین نوع و مشخصات طرحها از جمله عوامل موثر بر مشارکت بهره برداران در طرحهای آبخیزداری می-باشند.

نتایج تحقیق ملک محمدی(۱۳۷۴) پیرامون شاخصهای مشارکت مردمی در مدیریت منابع طبیعی که به روش دلفی انجام شده به معرفی سازههای موثر بر مشارکت روستاییان در طرحهای مترعداری از دید متخصصین پرداخته است. او به مواردی چون استفاده از رهیافت تعاونی برای اجرای طرحهای مشارکتی، عدم صرف توجه به سودآوری طرحهای مشارکتی، توجه به آموزش و یادگیری مردم و مسئولین در طرحها، مشخص شدن شیوهها و سیاستهای انگیزشی برای جلب مشارکت مردم، همسو شدن اهداف مردم و مسئولین، تعیین میزان بهره‌وری طرحها برای مردم، ایجاد انگیزه برای جلب مشارکت افراد در هر منطقه، شناخت عوامل اجتماعی موثر در پیشبرد طرحها و آموزش مردم قبل از تحویل طرح به آنان در یافتههای خود اشاره کرده است.

در یک جمع بندی، با توجه به نقش و اهمیت مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات و رسیدن به اهداف طرح مذکور، هدف کلی این پژوهش تدوین مدل مفهومی مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات در دهستان الهیارخانی از توابع شهرستان کرمانشاه به منظور روشن سازی نقش مشارکت بهره‌برداران در برنامههای توسعه باغات و طراحی مدل مشارکتی بود.

روش شناسی پژوهش

در این پژوهش به منظور ارائه تصویری دقیق و روشن از عوامل مشارکت بهره برداران در توسعه، حفظ و احیاء باغات در اراضی منابع طبیعی در قالب یک مدل، از روش تئوری بنیانی بهره گرفته شد. این روش تحقیق نوعی تحقیق در عرصه و مبتنی بر رویکرد استقرایی بوده و به صورت سیستماتیک و در قالب مراحل منظم، پدیدهها را در محیط طبیعی آن ها مورد بررسی قرار می دهد(ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۹). در این روش قابلیت تعمیم مد نظر نیست بلکه هدف درک پدیده در ابعاد مختلف آن است (گیدنز، ۱۳۷۶). داده ها با استفاده از مصاحبه نیمه ساختار مند و مشاهده جمع آوری گردید. بدین ترتیب از کشاورزان و مسئولین و کارشناسان در جلساتی به طول حداقل یک ساعت و نیم مصاحبه شد و پس از مصاحبه با ۳۶ نفر از بهره برداران و همچنین ۱۹ نفر از کارشناسان اشباع تئوریک حاصل گردید. سپس به منظور افزایش اعتبار داده ها با استفاده از تکنیک مثلث سازی(ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۹) گروه متمرکزی متشکل از بهره برداران و کارشناسان تشکیل شد. سپس مطالب گرد آوری شده حاصل از مصاحبه در قالب سه مرحله کد گذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل و مدل عوامل موثر بر مشارکت استخراج شد.

نتایج

پس از پیاده سازی مطالب جمع آوری شده از طریق مصاحبه، در کدگذاری باز با مرور خط به خط داده‌ها جملات مرتبط به موضوع پژوهش استخراج شد حاصل این مرحله، شناسایی ۵۴ مفهوم کلیدی در زمینه مشارکت بهره برداران پیش روی جامعه مورد مطالعه بود. سپس با توجه به ماهیت عوامل و روابط بین آنها، دسته بندی مقدماتی صورت گرفت و به هر یک از عوامل مطرح شده توسط بهره‌برداران و کارشناسان یک کد داده شد بطوریکه گویه‌های مرتبط در یک طبقه قرار گرفتند (جدول شماره ۱). در پایان این مرحله به نظر رسید که این مفاهیم کلیدی عوامل موثر بر مشارکت را در ابعاد مختلف پوشش داده و نیازی به مراجعه مکرر به نمونه‌های مورد مطالعه وجود ندارد. به بیان دیگر، اعتبار درونی داده‌ها در این مرحله مورد تایید قرار گرفت.

جدول شماره (۱) - مفهوم سازی داده ها (کد گذاری باز)

کد مورد نظر	مفاهیم استخراج شده از مصاحبه ها
F7	اعتماد به کارشناسان و طرح های دولت
A3	سطح تخصیلات بهره‌برداران
A1	وجود درآمد جانبی با اشتغال به کار در شغلی دیگر
A4	عضویت در نهاده های رسمی و غیر رسمی
A6	طبقه اجتماعی بهره برداران
A7	استفاده از رسانه های جمعی
A2	میزان پس انداز بهره برداران
B1	برگزاری کلاس های آموزشی - ترویجی در خصوص باغ و باغداری
B2	بازدید های آموزشی از باغات الگویی موفق
B3	تهیه نشریات ترویجی
B4	تهیه برنامه های آموزشی در رسانه های جمعی
C1	پرداخت به موقع غرامت ناشی از خشک شدن یا از بین رفتن نهال توسط نهالستان دارها
C2	پرداخت هزینه چاله کتی توسط سازمان
C3	دسترسی به اعتبارات جدید
E1	به کار گیری کارشناسان با تجربه و متخصص در بخش اجرایی
E2	به کار گیری کارشناسان اجرایی آشنا با منطقه و ارائه الگوی کشت مناسب منطقه
E3	تامین اعتبارات جهت احداث زیر ساخت ها
E4	پرداخت به موقع یارانه نهال توسط سازمان جهاد کشاورزی
E5	اعطای تسهیلات جهت خرید ادوات باغی
E6	پاسخگویی در زمینه مشکلات باغداران و بهره‌برداران
E7	آب رسانی به موقع و کافی به باغات اجرایی
E8	تامین خدمات فنی و مشاوره ای
F3	میزان تجربه بهره برداران در زمینه فعالیت های باغداری
F4	تقدیر گرایی بهره برداران روستایی در زمینه فعالیت های توسعه باغات

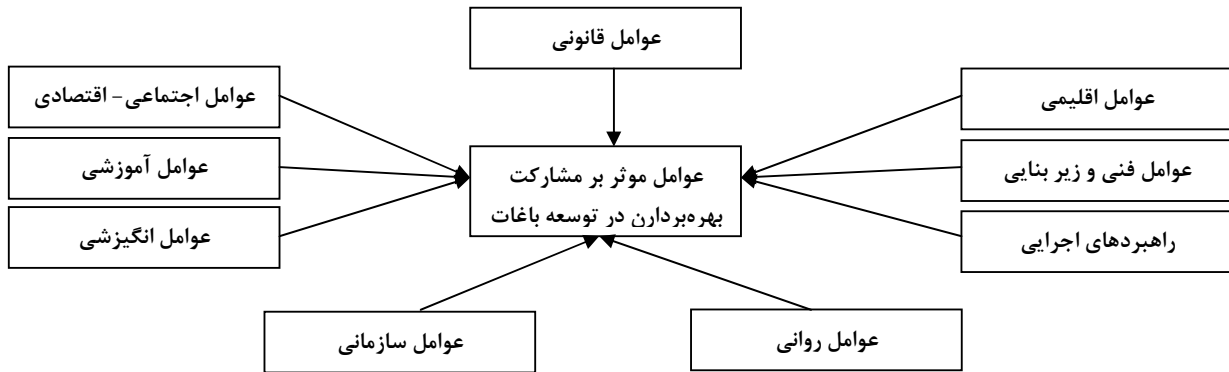
G1	میزان سطح ایستابی آب منطقه
G5	دمای مناسب (طول دوره گرما و طول دوره سرما)
H3	استفاده از نهال شناسه دار
I4	بازدید و نظارت کارشناسان از باغات احدثی (تشکیل کمیته فنی نظارت)
D3	سیاست گذاری های سلیقه ای
F6	وجود ریسک پذیری در زمینه احدث باغ (به علت سابقه کشت های زراعی چندین ساله)
A5	امنیت شغلی بهره برداران با احدث باغ
B5	افزایش سطح مهارت بهره برداران در خصوص باغداری
B6	افزایش سطح آگاهی و دانش بهره برداران
B7	آشنایی ساختن بهره برداران با مزایای طرح
B8	آشنایی ساختن بهره برداران با قوانین و مقررات اجرایی
B9	آشنایی ساختن بهره برداران با اهداف طرح
C4	بخشودگی قسمتی از تسهیلات جهت احدث سیستم آبیاری تحت فشار
C5	واگذاری عرصه های منابع طبیعی به بهره برداران روستایی
D1	وجود قوانین و مقررات بانک ها برای واگذاری اعتبارات و تسهیلات و بازپرداخت آن
D2	وجود قوانین امور اراضی جهت دیوار کشی باغات
D4	قوانین و مقررات منابع طبیعی در خصوص واگذاری اراضی ملی به بهره برداران احدث باغ
F1	اعتقاد و نگرش بهره برداران به احدث باغ
F2	میزان علاقه بهره برداران به فعالیت های باغی
F5	انگیزه پیشرفت بهره برداران در زمینه فعالیت کشاورزی
G2	بارش مناسب و کافی
G3	شیب مناسب زمین
G4	بافت مناسب خاک
H1	وجود جاده دسترسی
H2	احدث سد جهت تامین آب
H4	وجود شبکه ها و کانال های آبیاری و زهکشی
I2	امکان سنجی تعیین و کشت ارقام مناسب محل احدث
I3	استفاده از لوله جهت آبرسانی بهتر
I1	استفاده از سنگی چین اطراف چاله جهت حفظ مسائل آبخیز داری
D5	سیاست های دولت برای تبدیل اراضی شیبدار به باغ

(منبع: یافته های پژوهش)

در کد گذاری محوری طبقات تشکیل شده، توسعه داده شد، به طوریکه با مقایسه مداوم داده ها ی کدگذاری شده با یکدیگر زیر طبقات سامان یافتند در نهایت ۹ طبقه جامع و مانع از عوامل موثر بر مشارکت بهره برداران تشکیل و هر یک متناسب با بارمفهومی نام گذاری گردید که به ترتیب شامل: عوامل اجتماعی- اقتصادی، آموزشی، انگیزشی، قانونی، سازمانی، روانی، اقلیمی، فنی و زیر

بنایی و راهبردهای اجرایی می‌باشند. محقق در مرحله پاپانی یعنی کد گذاری انتخابی با مرور ، تلفیق و توام کردن طبقات و درک رابطه آنها بر اساس رفت و برگشت های مداوم ، تمام مراحل پژوهش را با دیدی کل نگر مرور نمودند. این سیستم بازنگری در روش تئوری بنیانی به پژوهشگران امکان داد تا کاستی ها را برطرف نمایند. سرانجام، طبقات استخراج شده حول یک مفهوم محوری مشارکت قرار گرفتند و مدل پژوهش شکل گرفت.

مدل مفهومی مشارکت بهره برداران در توسعه باغات

- عوامل روانشناختی بهره برداران در توسعه باغات

طبقه‌ی گسترده ویژگی‌های روانشناختی یا ادارک و شناخت بهره‌برداران خود شامل اعتقاد و نگرش بهره‌برداران، میزان علاقه، تجربه، تقدیرگرایی، اعتماد بهره‌برداران به کارشناسان و انگیزه پیشرفت می‌باشد. که در این پژوهش مورد تاکید بهره-برداران، کارشناسان و مسئولین اجرایی مشارکت کننده در پژوهش بود. بسیاری از بهره‌برداران در پاسخ به علل مشارکت خود در برنامه توسعه باغات بیان کردند که میزان علاقه و تجربه باغداری بر میزان مشارکت آنها تاثیر گذار است. از طرفی نگرش بهره-برداران به مقوله مشارکت نیز به عنوان آمادگی ذهنی است که تاثیر پویایی بر فرد می‌گذارد و بر اساس یافته‌های پژوهش عامل موثری بر مشارکت و عدم مشارکت بهره‌برداران می‌باشد. تاثیر نگرش به تمایل بهره‌برداران قوی‌تر از سایر عوامل در طبقات دیگر بود.

تقدیرگرایی نیز یکی دیگر از عوامل مهم مشارکت بهره‌برداران بود، که محقق طی مصاحبه‌های انجام داده بدان دست یافت. برخی بهره‌برداران در زمینه مشارکت در توسعه باغات بر عناصری نظیر شانس و تقدیر اشاره داشتند و بیان می‌کردند که احداث نکردن باغ تقدیر و شانس آنها بوده و اگر خدا اراده کند ، باغ احداث خواهند کرد. این بهره‌برداران اشاره داشتند که درباره توسعه و شرایط احداث باغ آگاهی چندانی ندارند. این عامل می‌تواند تا حدودی تقدیرگرایی آنها را توجیه کند.

محقق ضمن جمع‌آوری داده‌ها متوجه شد که میزان اعتماد بهره‌برداران به کارشناسان و نهالستان‌دارهای سطح استان راه را برای ابراز تمایل به مشارکت در احداث باغ هموار می‌کند. اما گاهی اوقات همین اعتماد باعث عدم مشارکت بهره‌بردار در برخی مناطق شده است با توجه به اظهارات بهره‌برداران آنان به علت پیشنهاد الگوهای کشت اجرایی اشتباه توسط برخی کارشناسان اقدام به احداث باغ نکردند، که این خود نشان دهنده عدم اعتماد بهره‌برداران به برخی کارشناسان می‌باشد که دلایلی چند از جمله تجربه و مهارت کم کارشناسان و عدم آشنایی آنان با منطقه سبب این بی‌اعتمادی شده است.

- شرایط و موقعیت محیطی اراضی در توسعه باغات

یکی دیگر از عوامل زمینه‌ای مشارکت بهره‌برداران، عوامل محیطی است. در این مطالعه هر دو گروه جامعه مورد مطالعه به عوامل محیطی و اقلیمی تاکید کردند، طول دوره گرمایی، طول دوره یخبندان یا به عبارتی طول دوره رویش نباتات از جمله عوامل تاثیرگذار به شکل‌گیری الگوی توسعه باغات و انتخاب ارقام کشت شده می‌باشد. عواملی مانند حداکثر دمای مطلق سالیانه، میزان بارش و توزیع آن، از جمله عوامل محیطی تاثیرگذار بر فرایند مشارکت بهره‌برداران می‌باشد. از طرفی دیگر وجود اراضی در شیب‌هایی که مناسب کشت محصولات زراعی نیست همچنن، سطح آب زیر زمینی، مسائل و مشکلات زهکشی به همراه بافت خاک از جمله عوامل تاثیرگذار در زمینه مشارکت بهره‌برداران در این مطالعه می‌باشد.

- امور زیر بنایی

یکی دیگر از عوامل زمینه‌ای که تسهیل کننده راهکارهای موثر بر مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های توسعه باغات تلقی شود، امکانات زیر بنایی می باشد. وجود زیر ساخت‌هایی از قبیل: جاده دسترسی، برخورداری از منابع آب، وجود شبکه ها و کانال های آبرسانی و استخر ذخیره آب می تواند به عنوان عامل موثری به نام امکانات فنی و زیر بنایی بر فرایند مشارکت بهره‌برداران دخالت کرده و باعث افزایش یا کاهش مشارکت آنان شود.

- شرایط اجتماعی- اقتصادی بهره برداران توسعه باغات

وجود درآمد جانبی با اشتغال به فعالیت‌های غیر کشاورزی و میزان پس انداز بهره‌برداران از جمله شرایط مداخله‌گر در مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات می‌باشند. از آنجا که احداث باغ نیازمند صرف هزینه زیادی است، لذا به منظور مشارکت در این فعالیت‌ها، داشتن حداقل امکانات مالی، کاملاً ضروری است. از جمله عوامل موثر دیگر که در فرایند مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های توسعه باغات امنیت شغلی، عضویت در نهادهای رسمی و غیر رسمی طبقه اجتماعی بهره‌برداران، استفاده از رسانه های جمعی می‌باشند. یکی از اهالی روستا در این زمینه بیان کرد: ((... من فکر کردم با این کار (اشاره به باغ احداثی خود) از بابت کار خودم و پسرانم خیالم راحت میشه ...)) (مصاحبه انفرادی، ۳۶ ساله، روستای ریکا).

- عوامل آموزش

همانطور که بیان شد یکی از زمینه‌های مربوط به مشارکت بهره‌برداران عوامل آموزشی- ترویجی نظیر برگزاری کلاس‌های آموزشی، بازدیدهای آموزشی از باغات موفق، تهیه نشریات ترویجی، تهیه برنامه‌های آموزشی در رسانه‌های جمعی، افزایش سطح مهارت و آگاهی بهره‌برداران، آشنایی با مزایا و قوانین جهت بالا بردن آگاهی و مهارت بهره‌برداران درخصوص احداث باغ و باغداری می‌باشد. لذا استفاده از کلاس‌های آموزشی به منظور آشنایی هر چه بیشتر بهره‌برداران با فواید طرح راهکاری مناسب در راستای توسعه باغات و ایجاد آمادگی برای مشارکت بهره‌برداران روستایی در اجرای چنین طرح‌هایی خواهد بود. شرکت در کلاس‌های ترویجی توسط بهره‌برداران از جمله عواملی بود که جامعه‌ی مورد مطالعه به آن اشاره داشتند، بهره‌برداران در طی مصاحبه همواره اظهار داشتند که به علت شرکت در کلاس‌های آموزشی و کسب اطلاعات در زمینه باغداری، فعالیت‌های باغبانی، همراه در اولویت کاری و یکی از علائق آن‌ها بود است.

- سازمان و مدیریت

عوامل سازمانی و اجرایی با تامین اعتبارات، عمل کردن به تعهدات اجرایی، پرداخت به موقع یارانه نهال، تشکیل نهادهای مانند تعاونی‌های باغداران، تامین نهال استاندارد برای بهره‌برداران، اعطای تسهیلات جهت احداث باغ به بهره‌برداران، شفاف‌سازی اهداف طرح، ارائه خدمات فنی و مشاوره‌ای و حمایت از سرمایه‌گذاران بر مشارکت بهره‌برداران اثر می‌گذارد.

- قانون و سیاست گذاری

این طبقه گسترده شامل قوانین و مقررات بانک‌ها برای دریافت و بازپرداخت تسهیلات، وجود قوانین امور اراضی جهت دیوارکشی و محصور نمودن باغ، قوانین و مقررات منابع طبیعی درخصوص واگذاری اراضی ملی به بهره‌برداران، احداث باغات و قوانین و سیاست‌های سلیقه‌ای دولت می باشد. محقق دریافت با وجود آمادگی‌های ذهنی و ذاتی نسبتاً مناسبی که برای مشارکت

خودجوش و پایدار بهره‌برداران توسعه باغات وجود داشت اما عوامل قانونی مانع از عملیاتی شدن این پتانسیل شده بودند. محقق ضمن مصاحبه با افرادی که مبادرت به احداث باغ کرده و افرادی که در این طرح شرکت نکرده بودن دریافت که قوانین سخت بانک‌ها و امور ارضی از عوامل مهم در جهت عدم مشارکت بهره‌برداران می‌باشد. به عبارت دیگر با رفع نمودن یا تسهیل این عامل بسیاری از بهره‌برداران به احداث باغ روی خواهند آورد.

از طرفی دیگر با توجه به یافته‌ها و داده‌های جمع‌آوری شده محقق به این نکته پی برد که سازمان اجرایی و بانک‌ها بدون در نظر گرفتن شرایط بهره‌برداران، قوانین امر را تعیین کرده که این قوانین مفهوم مشارکت را تا حد یک بازیچه تنزل داده است. به طوریکه مشارکت تنها به شکل ابزاری برای بدست آوردن مقاصد درآمده و مشارکت نه تنها واقعی نیست بلکه صوریست. لذا تشریح شفاف‌سازی چشم‌اندازها، تسهیل قوانین و مقررات اجرایی و هماهنگی سازمان اجرایی با بانک‌های عامل از جمله نکاتی-ست که در این رابطه اهمیت بسیار دارد. از سویی دیگر باید دقت نمود که قوانین و مقررات به روشنی و سادگی بیان شوند، تا به وسیله‌ی همه افراد روستا قابل درک باشند نه یک موضوع سیاسی که با تغییر مسئولین در طول زمان، تغییر یابند.

- مشوق‌ها

یافته‌های این پژوهش حاکی از آن بود که بهره‌برداران توسعه باغات در ابتدای اجرای طرح به دلیل وجود مشوق‌هایی مانند: چاله کنی و نهال رایگان، واگذاری ارضی ملی به آنها، دسترسی به اعتبارات جدید فعالیت‌های مشارکتی بالایی را در اجرای این طرح انجام داده بودند. محقق بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده متوجه شد، مردم روستا زمانی به مشارکت در احداث باغات تمایل زیادی نشان می‌دهند که شرایط معین و مطمئنی در زمینه احداث باغ وجود داشته باشد. بهره‌برداران اذعان داشتند: دریافت غرامت ناشی از خشک شدن یا از بین رفتن نهال توسط نهالستان‌دارها، بخشودگی قسمتی از تسهیلات جهت احداث سیستم‌های آبیاری تحت فشار از علل مهم مشارکت آنان در برنامه‌های توسعه باغات به عنوان خرده مقولات طبقه گسترده عوامل انگیزشی می-باشند. اما زمان تحقیق به دلیل حذف نهال‌های رایگان و پایین آمدن روحیه ریسک‌پذیری بهره‌برداران می‌توان گفتن سطح مشارکت بهره‌برداران پایین آمده و به صورت صوری درآمده است.

- راهبردها

طبقه گسترده راهکارها و اقدامات اجرایی با خرده طبقات نظیر: ارائه گزارشات آماری، نظارت توسط کمیته فنی نهال، امکان سنجی و تهیه الگوی کشت مناسب، به کارگیری نیروی متخصص و استفاده از نهال‌های شناسه‌دار، استفاده از لوله‌هایی جهت آبیاری بهتر و بهینه، استفاده از سنگ چین اطراف چاله کنی‌ها جهت حفظ مسائل آبخیز داری می‌تواند به عنوان راهبردی موثر بر فرایند مشارکت بهره‌برداران باشد.

از مهم‌ترین اقداماتی که می‌تواند به تقویت و پایداری وضعیت مشارکت بهره‌برداران طرح توسعه باغات کمک شایانی کند، نظارت توسط کمیته‌ی فنی و تدوین گزارش‌های آماری در خصوص طرح می‌باشد. در واقع انجام این کار منجر به آگاهی کارشناسان اجرایی منطقه و شناسایی بهتر عملکرد برنامه‌های توسعه باغات خواهد شد. یکی دیگر از راهبردهای حاصله از عوامل مداخله‌گر و زمینه‌ای پدیده مشارکت، امکان سنجی و تهیه الگو طرح توسعه باغات می‌باشد. به بیان دیگر موفقیت توسعه باغات در سطح روستا زمانی به دست خواهد آمد که انتخاب مکان بهینه بر اساس شاخص‌های مناسبی انجام شود. چنانچه این گونه نقاط بر اساس معیارهای نظیر آمایش زمین، عوامل محیطی، اقتصادی و اجتماعی صورت گیرد؛ افزایش عملکرد، ثبات سرمایه‌گذاری و در نهایت مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات را به ارمغان خواهد داشت

بررسی اظهارات مصاحبه‌شوندگان در تحقیق نشان داد که استفاده از سنگ چین و لوله‌گذاری در اطراف نهال و چاله ایجاد شده باعث حفظ ذخایر آبی شده و از عواملی می‌باشد که نگرانی بهره‌برداران را در زمینه‌ی مشکلات آبی برطرف می‌نماید، و آنها را در مواجهه با مشارکت در طرح احداث باغات ترغیب می‌نماید. تامین نهال‌های شناسه دار نیز یکی دیگر از راهبردهای مهم در توسعه باغات از دیدگاه مجریان و برنامه‌ریزان این طرح و برنامه‌ها، در این مطالعه به شمار آمد. این عامل سبب فراهم ساختن شرایطی جهت اعتماد بهره‌برداران به کارشناسان و مسئولین اجرایی طرح توسعه باغات می‌شود در صورتی که نهال‌های سالم به دقت

انتخاب شوند؛ می توان اهداف برنامه را تدوین نمود و بر مبنای این اهداف اقدامات، فعالیت ها و امکانات لازم را پیش بینی کرد و در پایان میزان تحقق اهداف را مورد ارزشیابی قرارداد.

بحث

نتایج مطالعه حاکی از این بود که مشارکت بهره برداران در ابتدا تنها به دلیل انگیزه های مادی، جذب اعتبارات دولتی و دریافت اراضی ملی توسط بهره برداران بوده است. به طوریکه می توان گفت در ابتدای اجرای طرح توسعه باغات نهال های رایگان در اختیار بهره برداران قرار می گرفت. اما پس از گذشت مدتی از اجرای طرح بسیاری از افراد و بهره برداران روستایی از مشارکت در این فعالیت ها سر باز زدند یا فعالیت مشارکتی کمتری را از خود نشان می دهند.

نتایج حاکی از آن بود که مشوق ها به عنوان عوامل انگیزشی و انگیزنده های یکی از عوامل به وجود آورنده مشارکت بهره برداران در این مطالعه بودند؛ وجود یارانه نهال، چاله کنی رایگان، به دست آوردن زمین های اراضی ملی از جمله مشوق های موثر بر مشارکت بهره برداران در برنامه های توسعه باغات می باشند. این نتایج با تحقیقات سوامی و رونا (۲۰۰۱) همخوانی دارد.

نتایج تحقیق نشان می دهد، عوامل روانشناختی که با ادراک و شناخت بهره برداران سرکار دارند مانند: علاقه و تجربه، اعتماد به کارشناسان، اعتقاد و نگرش بهره برداران و قدرت ریسک پذیری به علت سابقه به کارهای زراعی و تقدیرگری بهره برداران از جمله عوامل موثر بر فرایند مشارکت آنان در این طرح به شمار آمد. این مقولات به نوبه ی خود باعث ایجاد نوعی آمادگی ذهنی شده به طوریکه تاثیر پویایی بر مشارکت آنان در طرح های توسعه باغات داشته است. نتایج تحقیق حاضر از این منظر با مطالعات سلز و پیرس (۲۰۰۷)، زیمرمن (۲۰۰۰)، هافمن و همکاران (۲۰۰۴) همخوانی دارد. در مجموع همه ی افراد، علاوه بر تاکید بر نقش محوری و تعیین کننده نگرش و عوامل روانشناختی موثر بر مشارکت، در این زمینه استدلال می کنند که بهره برداران با تحلیل سود و زیان خود و ارزیابی که از مسئله مشارکت در توسعه باغات در ذهن خود دارند، ممکن است که به مشارکت روی آورده و یا از آن احتراز کنند.

نتایج دیگر مطالعه، حاکی از آن است که در صورت مساعد بودن همه عوامل ضروری جهت توسعه باغات قصد مشارکت در بهره برداران، پدید می آمد، اما تنها قصد مشارکت برای اقدام به آن کافی نبوده و وجود امکانات لازم نیز شرط شرکت بهره برداران در این طرح می باشد. پایداری مشارکت بهره برداران در توسعه باغات در ارتباط مستقیم با دسترسی به امکانات زیر بنایی بود به طوریکه تامین شرایط فنی و زیر ساخت هایی مانند وجود منابع آبی، استخرهای ذخیره آب باعث ارتقاء و بهبود سطح و وضعیت مشارکت بهره برداران خواهد شد. این نتایج با مطالعات ملک محمدی (۱۳۷۴) مطابقت دارد. همه ی این پژوهشگران بر این نکته تاکید کرده اند که وضعیت مناسب عوامل زیر بنایی باعث مشارکت بهره برداران در برنامه و طرح های اجرایی خواهد شد.

توجه به عوامل اجتماعی نظیر عضویت در گروه های رسمی و غیر رسمی روستا و مسائل مالی بهره برداران مانند: میزان درآمد و پس انداز آنان، و اشتغال به کارهای غیر کشاورزی به عنوان عامل زمینه ای دیگر بود که بر میزان مشارکت بهره برداران در توسعه باغات در این مطالعه موثر می باشد. مطالعات و تحقیقات سوامی و رونا (۲۰۰۱) و موسایی و همکاران (۱۳۸۹) در راستای نتیجه مزبور می باشد.

عوامل اجرایی و سازمان و عوامل آموزشی از دیگر مواردی می باشند که بر میزان مشارکت بهره برداران در برنامه های توسعه باغات در این مطالعه اثر گذار بود. توجه به این عوامل مانند انجام وظایف و تعهدات اجرایی سازمان باعث بالا رفتن اعتماد بهره برداران به عوامل اجرایی این طرح شده و بر میزان مشارکت آنها اثر گذار بود. توجه به عوامل آموزشی نیز از سویی دیگر باعث بالا رفتن میزان آگاهی افراد نسبت به مزایا و اهداف طرح شده که بر روی تصمیم گیری بهره برداران توسعه باغات در شرکت در اجرای طرح اثر گذاشته و مشارکت آنها را در این طرح افزایش داده است. نتایج تحقیقات آرایش و حسینی (۱۳۸۹)، میردامادی و همکاران (۱۳۸۹)، نیز این نتیجه را تایید می کند.

نتیجه نهایی روش نظریه بنیانی در تحقیق حاضر آن است که بهره‌برداران مورد مطالعه بر خلاف تصور حرفه‌ای‌های متعارف، انگیزه و شرایط لازم برای توسعه باغات در منطقه را دارند ولی اینکه چرا باغات با وجود عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران در منطقه توسعه نمی‌یابند، به فراهم نبودن بسترها و زمینه لازم بر می‌گردد. چنانچه نهادهای دولتی مسئول اجرای باغات در منطقه، محیطی توانمند را برای شکوفایی این پتانسیل‌های بالقوه ایجاد نمایند. توسعه باغات به معنای واقعی کلمه تحقق خواهد یافت و لازمه این امر معکوس سازی دیدگاه‌های برنامه‌ریزان و ارج نهادن به توانایی بهره‌برداران روستایی است. با توجه به نتایج تحقیق حاضر و اهمیت تاثیر عوامل مختلف در فرایند مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات پیشنهادی زیر ارائه می‌گردد:

- بر اساس نتایج این مطالعه و تاثیر مشوق‌ها و همچنین عوامل ادراکی و شناختی در میزان مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات باید عنوان داشت که از آنجا که مشارکت در احداث باغات به علت سابقه بهره‌برداران روستایی در زمینه کشت‌های زراعی، ممکن است به ایجاد هراس و تردید در ایشان منجر گردد. لذا ضرورت دارد ابتدا افرادی که از لحاظ ویژگی‌های مزبور وضعیت مناسب‌تری دارند، در این زمینه توجیه شده و این افراد، دیگر بهره‌برداران را در خصوص ضرورت و فواید مشارکت در توسعه باغات ترغیب نمایند.

- یافته‌های این مطالعه و هم چنین تاکیدات بسیار، در دیگر منابع مورد مطالعه، حاکی از تاثیر مهم نگرش بر مشارکت بهره‌برداران است. در این رابطه انجام مطالعات نگرش‌سنجی، برگزاری جلسات و کلاس‌های آموزشی مستمر و تبیین ضرورت مشارکت بهره‌برداران و هم چنین بر شمردن پیامدهای واقعی و منطقی مشارکت آن‌ها می‌تواند در ایجاد نگرش مساعد در این زمینه، بسیار کار ساز باشد.

- نتایج مطالعه گویای آن است که توجه به شرایط و امکانات زیر بنایی و همچنین منابع آبی از عوامل بسیار مهم و در خور توجه می‌باشند. لذا در مناطقی که بهره‌گیری از مشارکت بهره‌برداران در توسعه باغات مد نظر است، باید اعتبار کافی برای تعمیر و آماده سازی زیر ساخت‌ها در مناطقی که قرار است باغات توسعه یابند، تامین گردد. به طوری که اولین اقدام ساماندهی طرح توسعه باغات، اطمینان دادن بهره‌برداران در جهت تامین و ایجاد زیر ساخت‌های لازم باشد.

منابع

- ۱- آرایش، ب. و حسینی، ج. ا. (۱۳۸۹). تحلیل رگرسیونی عوامل موثر بر مشارکت مردم در حفظ احیاء و توسعه و بهره‌وری در منابع طبیعی استان ایلام. نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی). جلد ۲۴، شماره ۱.
- ۲- آرایش، ب.، حسینی، ف. ا.، میردامادی، م. و ملک محمدی، ا. (۱۳۸۹). مقایسه دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران درباره مشارکت مردم در فرایند حفظ احیاء و توسعه بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع استان ایلام. فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران. جلد ۱۷، شماره ۳.
- ۳- آجیلی، ع.، بهتاش، م. ج. و دانایی، م. (۱۳۸۶). عوامل اقتصادی موثر بر رضایت مجریان از مشارکت در طرح‌های بیابان‌زایی در استان خوزستان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران. جلد ۳، شماره ۱.
- ۴- ادیب حاج باقری، م.، پرویزی، س.، و صلصالی، م. (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق کیفی. انتشارات بشری.
- ۵- خلیقی، ن. و قاسمی، ت. (۱۳۸۳). بررسی تاثیر مسایل اقتصادی اجتماعی بر میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتعداری شمال استان گلستان. مجله‌ی علوم کشاورزی و منابع طبیعی. سال ۱۱، شماره ۱.

- ۶- زاهدی مازندرانی، م. ج. (۱۳۸۴). توان پس انداز خانواده های روستایی و آثار آن بر مشارکت روستاییان در فرایند توسعه. مجله اقتصاد و توسعه. سال ۱۳. شماره ۴۹.
- ۷- شاعری، ع. و. و سعدی، ح. (۱۳۸۲). راهنمای عملی مشارکت و ترویج منابع طبیعی. انتشارات: پونه.
- ۸- شریعتی، م.، ر.، زیدبخش، س.، و ورامینی، ن. (۱۳۸۴). عوامل موثر بر مشارکت روستاییان جنگل نشین و حفاظت از جنگل های شمال و غرب کشور (مطالعه موردی با تاکید بر روستاییان جنگل نشین در استان های کردستان و مازندران). فصلنامه جنگل و مرتع. شماره ۶۷.
- ۹- ملک محمدی، ا. (۱۳۷۴). تحقیق پیرامون شاخص های مشارکت مردمی در مدیریت منابع طبیعی. مجله جنگل و مرتع. شماره ۲۹.
- ۱۰- موسایی، م.، ملک محمدی، ا.، حسینی، ف. ا.، حسینی، ج. ا. و میردامادی، م. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر مشارکت بهره برداران در طرح های آبخیزداری از دیدگاه کارشناسان ترویج و منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس. مجله علمی پژوهشی علوم کشاورزی ویرنامه ی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز. سال ۴. شماره ۱۴.
- ۱۱- میر دامادی، م.، علیزاده، م.، و علیمرادیان، پ. (۱۳۸۹) بررسی رابطه بین مشارکت مردم و پیامدهای اجتماعی - اقتصادی در طرح حبله رود (مطالعه موردی استان تهران). مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران. دوره ۲، شماره ۴.
- ۱۲- نصر آبادی، ع. (۱۳۸۰). مشارکت در آبخیزداری و سازه های موثر بر آن در استان خراسان. پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی. دانشگاه کشاورزی دانشگاه شیراز.

- 13- Bagadion, B. U. (2000). Role of water user association for sustainable irrigation management Report of the APOseminar on organization change for participatory irrigation management , philippines.
- 14- Chifamba, E. (2013). Confronting the challenge and barriers to community participation in rural development initiatives in Buhera distict, word 12zimbabwe. Global Advanced Research Journal of Social Science(GARJSS). vol2(6).
- 15- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1968). Awareness of Dying The discovery of grounded theory: the strategice for Qualititative Research.
- 16- Hoffmun, A. J. Thompson, D. & Curuz, A. (2004). Gardening self-efficacy and self-esteem college Enterpirse. Retrieved http: www.finarticles.com.
- 17- Myers, M. (1998). Empowerment and community building through a gardening project. Psychology journal 27(2).
- 18- Seals, M.L & Pierce, A. c. (2007). Extension master orderners: Helping the Honeless to He. Journal of extension. Vol(45). NO(3)
- 19- Swamy, D. V. & Rao, I. S. (2001). cashew cultivative in tribal zon. Extension Technical Bulletin. krish viggan Kendra. Rasta kuntabai no 23.
- 20- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (2003). Handbook of mixed methods. in social & behaviaral research thousand oake. calif: London SAGE publication
- 21- Zimmerman, B. J. (2000). Self- efficacy: An essential motive to learn contemporary education.

Develop a conceptual model of farmers' participation in natural resources orchard farming development (Case study: Allahyarkhani district, Kermanshah town ship)

Arbaeen, R. *¹, Zarafshani, K. ², Mirakzade, A.A. ³ & Arkavazi, K. ⁴

^{1,4} MSC graduated students of agricultural extension and education, agricultural college, Razi university, ²
associated professor of agricultural extension and education, agricultural college, Razi university, ³
assistant professor of agricultural extension and education, agricultural college, Razi university

Abstract

Stakeholders' participation in agricultural and natural resources development projects is essential, so that their active participation will promote these projects. Due to suitable climatic and soil conditions, Kermanshah town ship is susceptible for orchard farming activities. Therefore, one of the city's projects for agricultural development is orchard farming development in order to use natural resource lands, and its goal is to increase gardens performance. Active stakeholders' participation would de require for its realization. So this qualitative study aims to provide an appropriate model to improve stakeholders' participation in orchard farming development plans. To survey stakeholders' participation process, grounded theory was used. Research data were analyzed by means of in-depth interviews, observations, photographs and documents in three phases including: open, axial, and selective coding and continuously comparison. The study population consisted of Alhyarkhany's stakeholders and orchard farming development project experts and officials. 35 rural stakeholder and 19 experts and officials of agricultural organization were selected by purposive sampling. Data analysis result formed a conceptual model for farmer participation it also showed that: socio – economic, educational, motivational, legal, organizational, mental, climate, technical and infrastructural factors and organization executive strategies can be among farmers' participation affecting factors. In order to results validation, findings given to experts and after their interlocution, results were confirmed. This study Findings can include recommendations for orchard farming policy makers. So this participation process can serve as a basis for agricultural development projects.

Key Words: participation, orchard farming, natural resources, agricultural development projects, grounded theory